

УДК 336.741.22

ГРОШІ І ГРОШОВІ АКТИВИ ПІДПРИЄМСТВА**Гриліцька А.В., к.е.н., доцент**

Черкаський державний технологічний університет

В статье раскрываются понятия "деньги" и "денежные активы предприятия". Автор определяет отличие между "денежными активами" и "денежными средствами". Раскрывается влияние функций денег на систему бухгалтерского учета и рассматривается исторический аспект денежных активов.

In the article a money and money assets of enterprise open up. An author determines a difference between "money assets", "money facilities". Influence of functions of money opens up on the system of record-keeping and the history aspect of money assets is examined.

Загальні поняття предмета й об'єктів обліку неодноразово досліджувалися вітчизняними і зарубіжними вченими. В ХХІ ст. такі дослідження знайшли місце в роботах Ф.Ф. Бутинця, Г.Г. Кірейцева, О.М. Петрука, М.С. Пушкаря, Я.В. Соколова, С.Л. Берези, М.В. Кужельного та ін. Правильний поділ об'єктів обліку має важливе значення, оскільки від цього залежить як порядок обліку утвореної групи об'єктів взагалі, так і окремої її складової зокрема. Від характеру об'єкта багато в чому залежить глибина відображення, оскільки саме об'єкт визначає межі діяльності людини, здійснює суттєвий вплив на процес відображення – ведення бухгалтерського обліку.

Метою статті є дослідження грошей і грошових активів підприємства. Перш за все, визначити відмінність між поняттями "грошові активи", "грошові засоби", "грошові кошти", розкрити вплив функцій грошей на систему бухгалтерського обліку та запропонувати деякі зміни у План рахунків.

Грошові активи практично завжди обліковувались у складі об'єктів бухгалтерського обліку. Проте в літературі радянських часів об'єктом обліку є не окремо взяті грошові активи, а певні розрахунки та розрахунки в цілому.

Краще визначити це поняття саме як грошові активи, а не як давно впроваджений в бухгалтерському обліку термін "грошові кошти", оскільки поняття "кошти" в розрізі наук фінансів і економічної теорії в аспекті обліку може характеризувати не тільки активи, а й пасиви підприємства.

Перелік вимог, що пред'являються до правильно побудованої системи рахунків, всеохоплюваність; доцільність; відповідність до законів; розташування майна за матеріальними категоріями, за господарськими процесами і за ліквідністю; допущення можливості як подальшого розчленування, так і спрощення та об'єднання; неможливість "затуманювання та приховування за допомогою об'єднання частин, що нічого не мають спільного", був розроблений І.Ф. Шером [6, с. 84-86]. Правильно організований бухгалтерський облік повинен мати таку систему рахунків, яка б достатньою мірою відображала і характеризувала всю господарську діяльність підприємства, при цьому в таких показниках, які можна характеризувати і узагальнювати.

Вважається, що грошові кошти в бухгалтерському обліку не викликають питань методологічного плану [7, с. 162]. Проте нині помітна значна неоднорідність в термінах, що застосовуються окремими авторами в обліку. У фінансових, економічних науках та бухгалтерському обліку вживають різні словосполучення: "грошові засоби" [4; с. 215], "грошові кошти" [2; с. 155], "грошові активи" [3]. Так, в термінологічному словнику А.Г. Загороднього, Г.Л. Вознюка та Г.О. Партина (2002 р.) наведено таке трактування: "В господарській практиці назву грошей мають явища, ззовні відмінні одне від одного: одиниці рахунку, в яких визначаються ціни на товари, національні грошові знаки, іноземна валюта, записи на банківських рахунках, кошти, витрачені на придбання цінних паперів, боргові зобов'язання, що використовуються для платежів тощо" [5, с. 139].

Ця проблема є досить актуальною, тому що невизначеність в термінології призводить до неправильного визначення рахунків для обліку.

У поняття "грошові кошти" включають не тільки готівку, але й цінні папери, і фінансові активи, і грошові зобов'язання, а кошти трактуються як капітал. Наприклад, В.Г. Белоліпецький грошові кошти називає фінансовими ресурсами, а останні трактує як частину капіталу [1, с. 64].

Що стосується сутності поняття "грошові засоби", то в бухгалтерському обліку й економічній теорії вона практично однакова – мається на увазі саме грошові засоби та їх еквіваленти, а не просто будь-які види активів у грошовому вираженні. Проте, з нашої точки зору, вживання в бухгалтерському обліку поняття „грошові засоби” має обмежений характер.

Гроші були об'єктом обліку. Крім того, не завжди в бухгалтерському обліку вони проявлялись у всіх своїх функціях.

Система рахунків як важливий і вирішальний елемент методу може бути засвоєна в результаті вивчення класифікації рахунків, що в своїх працях розглядали Ф.Ф. Бутинець, М.В. Дембінський, А.Л. Лузін, В.Г. Макаров, П.П. Німчинов, Є.Є. Сіверс, Б.А. Тітов та інші вчені. На нашу думку, воно досліджено на достатньому рівні, тому обмежимося конструюванням Плану рахунків в частині грошових активів. Отже, при конструюванні рахунків і пропозицій щодо покращення Плану рахунків слід виходити: 1) при класифікації – з потреб і діючої методології обліку; 2) при наданні назв – з об'єктів, що будуть обліковуватись на рахунку, тобто рахунки мають отримувати назви, які повинні підкреслити об'єкти і характер сум, що в них реєструються. Значні за формою зміни в обліку повинні обумовлюватися самим предметом діяльності, особливими властивостями продукції й особливими умовами її виготовлення (придбання) та збуту. Автор вважає, що План рахунків 1999 р. в частині грошових активів потребує деякого уточнення. В дійсності грошові активи можуть включати до свого складу і розрахунки. Проте нашою метою є дослідити не розрахунки, а грошові активи.

Походження рахунку "каса" зустрічається ще з давніх часів, коли в основу класифікації рахунків був покладений позитивний принцип суспільного походження предмета.

Аналіз поглядів дає змогу висловити думку, що в історичному аспекті при простій, подвійній або інших бухгалтеріях, до рахунку Каси в основному існувало три підходи: 1) каса – рахунок коштів (у різні періоди і готівкових, і безготівкових); 2) каса – особовий рахунок, за яким стоїть відповідна особа; 3) каса – початок і кінець руху всіх засобів підприємства. З 1925 року по 1999 рік в Планах рахунків не відбулося змін в назвах рахунків з обліку готівки, і, в основному, банківських операцій. Зміни стосувалися лише шифрів рахунків і розділу, в якому знаходились рахунки.

Розуміння поняття "каси" в історичному і сучасному обліковому аспекті є зовсім різним. Хоча, і Л. Пачолі, і Д. Манчіні, і В. Швайкер під касою розуміли гаманець або ларь, тобто певне місце, призначене виключно для готівки. У законодавстві "каса" визначається не як готівка підприємства, а як місце, де зберігаються й інші цінності, касові документи і де ведеться касова книга. Тому логічно, що за назвою рахунку 30 "каса" можна дійти висновку, що даний рахунок призначений для обліку не лише готівкових коштів, але й названих вище цінностей, а також документів. І. Бернар, Ж.-К. Коллі визначають касову готівку як кількість грошей, що є в "касі", тобто у формі ліквідних засобів, що можуть бути використані, але в даний момент не використовуються [2, с. 647]. Спочатку касова готівка складалася з готівки та цінних металів. Нині вона включає також папери, які можуть бути негайно затребувані, наприклад, банківські депозити.

У планах рахунків зарубіжних країн в основному рахунки грошових коштів поділяються на рахунки "Грошові кошти в банку" та "Грошові кошти в касі". В деяких країнах (США, Великобританія, Естонія тощо), такого рахунку "Каса" не існує. В нашому обліку під рахунком "Каса" в юридичному трактуванні розуміють грошові кошти, що знаходяться під матеріальною відповідальністю касира підприємства, а на рахунку "Рахунки в банках" – зобов'язання банку за кошти, передані йому. В основі нашого підходу лежить юридичний принцип, у кого і де знаходяться наші грошові кошти, в основі американського – економічний принцип, які наші грошові ресурси; це і є в їхньому розумінні рахунок "Каса". Перекласти цей рахунок інакше, значить викривити теоретичну концепцію, що лежить в основі обліку.

На нашу думку, з розвитком більш прогресивних форм розрахунків, зокрема, пластикових карток, і більшого витіснення готівки з обороту, таке поєднання в майбутньому буде можливим. На сьогодні ж рахунок готівки в касі має право на існування, але з назвою, яка більш повно буде характеризувати призначення рахунку і відображати ті об'єкти, які на ньому обліковуються. Гроші довго обліковуються як один з видів майна, а саме майно ще не вимірюється в обліку в грошах, але при загальній його оцінці гроші виконують вже функції міри вартості. Далі настає момент, коли вказана функція закріплюється в обліку як постійна, і з цього часу облікові працівники використовують два вимірники – натуральний і грошовий. Так, за допомогою грошового вимірника реалізуються всі складові методу бухгалтерського обліку.

Функція міри вартості проявляється в одному з принципів бухгалтерського обліку – єдиного грошового вимірника, відповідно до якого реалізуються всі складові методу бухгалтерського обліку: "вимірювання та узагальнення всіх господарських операцій підприємства у його фінансовій звітності здійснюється в єдиній грошовій оцінці".

При цьому грошовий вимірник виконує дві функції: по-перше, здійснює вимірювання вартості об'єктів бухгалтерського обліку, тобто їх оцінку; по-друге, створює умови для узагальнення різномірних об'єктів з метою отримання певних економічних показників. При виконанні другої функції грошовий вимірник виступає спільним знаменником об'єктів бухгалтерського обліку. Фактично обидві ці функції є взаємозв'язаними і взаємозумовленими.

Вплив грошового вимірника на розвиток обліку переоцінити неможливо. З грошовими коштами у своєму русі пов'язана кожна вартісна форма: 1) процес реалізації опосередковується грошима; 2) вартісна форма у своєму русі на тривалий час переходить у грошову.

Виступаючи носієм вартісних форм, які рухаються відносно відокремлено від руху товарів, гроші створюють грошовий обіг. Нині грошовий обіг – процес руху грошових коштів – відображається у відповідній звітності, зокрема, Звіті про рух грошових коштів. Оцінка об'єктів обліку за допомогою грошей дала змогу впровадити синтетичний і аналітичний облік. У XIII-XV ст. у бухгалтерський облік було впроваджено подвійний запис. З цього періоду в ньому використовується єдиний вимірник, який дозволяє узагальнити всі об'єкти в грошовому вираженні, одержати внутрішні контрольні підсумки, забезпечити систематичне виведення результатів господарської діяльності. Без грошового вимірника існування діграфічної системи рахівництва було б неможливим.

Слід зазначити, що в ролі грошового вимірника в бухгалтерському обліку завжди використовується певна валюта, грошова одиниця певної країни або групи країн. Ця обставина мала і має істотний вплив як на особливості його застосування в бухгалтерському обліку, так і на методологічні й організаційні засади самої системи бухгалтерського обліку. Особливо яскравим цей вплив є в сучасних умовах. Разом з тим у наукових працях з бухгалтерського обліку вивченню впливу сучасних грошей на використання грошового вимірника увага не приділяється.

Оцінка як складова методу бухгалтерського обліку – одна зі сфер прояву цієї функції, оскільки здійснюється за допомогою грошового вимірника. При цьому він не тільки виступає як одиниця виміру вартості, а й представляє в обліку гроші як суспільний феномен. Саме з цієї причини всі зміни, які відбуваються з грошима в результаті зміни економічних відносин, умов господарювання, дістають своє відображення в системі бухгалтерського обліку. Безперечно, зміна умов господарювання впливає безпосередньо і на систему бухгалтерського обліку, але значною мірою цей вплив відбувається через грошовий вимірник і оцінку. В чому він полягає і в яких формах відбувається, можна дослідити, виходячи з сутності сучасних грошей. З цього приводу серед економістів немає єдиної думки, Л. Харріс підкреслює, що протягом багатьох століть в теорії грошей постійно виникають два фундаментальні запитання: що таке гроші й чому вони використовуються в господарстві.

Отже, на наш погляд, гроші – це представники вартості товарів, робіт і послуг. Вони продовжують залишатися товаром, але товаром не речовинним. Цей товар зайняв місце золота і виконує функцію міри вартості без взаємодії із золотом. Як такий грошовий товар виступають робоча сила, кредит (як товар-послуга), електроенергія. Іншими словами, сучасні гроші за своїм економічним змістом є інструментом економічних відносин між учасниками товарного ринку.

Функція засобу обігу проявляється у записах на рахунках бухгалтерського обліку. Грошові кошти є початковим і кінцевим етапами облікового циклу.

Функція грошей як засобу накопичення проявляється у відображених залишках по рахунках грошових активів, в тому числі по рахунках грошових вкладень і депозитів, функції засобу обігу і платежу проявляються у записах на рахунках бухгалтерського обліку (взаємозв'язки між рахунками грошових активів і розрахунків).

Функція грошей як засобу платежу проявляється, коли „ один товаровласник продає наявний товар, а інший – купує, виступаючи тільки як представник грошей або як представник майбутніх грошей.

Процес обороту товарів між підприємствами і приватними особами здійснюється як за участю грошей, так і безготівковим шляхом. Процес обертання матеріальних цінностей, що постійно повторюється, неминує викликає до життя інший процес – процес утворення коштів.

На наш погляд, необхідною умовою забезпечення безперервності кругообороту засобів, що є на кожному підприємстві, є взаємовідносини з іншими суб'єктами господарювання при здійсненні угод по поставках матеріалів, сировини, палива, енергії, продукції, товарів і наданні послуг.

Автор вважає, що у бухгалтерському обліку гроші виконували роль рахункових з самого початку їх застосування, оскільки саме в бухгалтерському обліку гроші завжди були присутні ідеально як інструмент обчислення вартості окремих об'єктів і системного їх узагальнення. Це ж стосується і використання грошового вимірника в статистичному узагальненні економічної інформації, зокрема в системі національних рахунків.

Найбільший вплив на сучасну систему бухгалтерського обліку справляє кредитний характер сучасних грошей. Він проявляється у різній вартості грошей у часі. Хоча, з одного боку, номінальна вартість грошей є незмінною, і саме це дозволяє їм вимірювати вартість інших активів, а з другого – будучи засобом для здійснення операцій та інструментом збереження вартості, гроші мають альтернативну вартість зберігання. Вона виникає в результаті інвестування грошей у менш ліквідні активи, які можуть приносити своїм власникам вищий прибуток. Саме існування альтернативної вартості зберігання грошей, або часових витрат, зумовило портфельний підхід у сучасній теорії грошей, а в бухгалтерському

обліку вплинуло на структуру балансу. В ньому майно підприємства, тобто активи, відображається за ступенем ліквідності, а зобов'язання – за часом погашення. Бухгалтерський баланс яскраво ілюструє той факт, що капітал підприємства (як власний, так і залучений) може існувати у різних формах: гроші, запаси, основні засоби та ін. При цьому оцінка активів здійснюється виходячи з їх потенціальної доходності, а групування – за швидкістю повернення вкладених у них фінансових ресурсів. Як зазначає П. Самуельсон, "... будь-який баланс підприємства ґрунтується на оцінці активів, що становить одне з головних питань теорії капіталу та процента...".

Отже, на методику обліку впливають багато чинників і обставин. Наприклад, по-різному оцінюватимуться активи діючого підприємства і підприємства-банкрута. Незмінним залишається лише чинник часової вартості грошей, бо його дія зумовлена характером сучасних грошово-кредитних відносин і є наслідком оборотності капіталу, а гроші, як відомо, – носій капіталу, об'єктивної складової відтворення. Проте вартість грошей у часі визначається не тільки інтенсивністю і характером їх використання. Вона також залежить від зміни купівельної спроможності грошової одиниці. Стабільність національної валюти або стрибки її курсу в результаті інфляції через гроші впливають на показники бухгалтерського обліку. Отже, часова вартість грошей залежить від оборотності капіталу і динаміки їх купівельної спроможності. При оцінці об'єктів бухгалтерського обліку ці чинники враховуються іноді поодиночі, іноді одночасно. Так, сучасні теорія і практика вітчизняного та зарубіжного обліку користуються різними видами вартості. Бухгалтерський облік – це певним чином упорядкована система зв'язків, сукупність елементів певного змісту і форми, які пов'язані між собою та об'єднані регулярною взаємодією. В кожному конкретному випадку для характеристики системи необхідно виявити механізм, за допомогою якого здійснюється взаємодія між елементами системи. В дійсності елементи методу обліку і елементи системи бухгалтерського обліку тісно пов'язані один з одним. Проте під системою бухгалтерського обліку слід розуміти сукупність елементів методу обліку об'єктів, принципів і правил, які тісно пов'язані між собою та об'єднаних в єдине ціле. Бухгалтерська система надає інформацію про стан та рух активів, капіталу і зобов'язань підприємства, характер і результати господарювання в єдиному грошовому вимірнику. Система бухгалтерського обліку досліджує предмет. Предметом бухгалтерського обліку виступає господарська діяльність підприємства. І тому будь-які дослідження в бухгалтерському обліку, включаючи дослідження з обліку грошей і грошових потоків, повинні проводитись пов'язано з економічним, юридичним напрямами та зовнішнім середовищем в системі бухгалтерського обліку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белолипецкий В.Г. Финансы фирмы: Курс лекций / Под ред. И.П. Мерзлякова. – М.: ИНФРА – М, 1998. – 298 с.
2. Бернар И., Колли Ж. – К. Толковый экономический и финансовый словарь: французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология: В 2-х т. – Т. I: Пер. с фр. – М.: Международные отношения, 1997. – 784 с.
3. Бланк И.А. Стратегия и тактика управления финансами. – К.: МП «ИТЕМ лтд», СП «АДЕФ – Украина», 1996. – 534 с.
4. Брігхем Є. Основи фінансового менеджменту: Пер. з англ. – К.: Молодь, 1997. – 1000 с.
5. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Партін Г.О. Облік і аудит: Термінологічний словник. – Львів: Центр Європи, 2002. – 617 с.
6. Хорнгрен Ч.Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учет: управленческий аспект. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 416 с.
7. Шаповал О. Кассовые операции: документальное обеспечение // Бизнес – Бухгалтерия. – 2001. – № 18 (433). – С. 162.